

JALOLIDDIN MANGUBERDI – VATAN FAXRI, TARIXIMIZ G‘URURI**Eshonqulov Umurzoq Absamat o‘g‘li**

Jizzax davlat pedagogika universiteti ijtimoiy-gumanitar fanlarda
masofaviy ta‘lim kafedrasida o‘qituvchisi

Tuxtamishev Xasan Xamidulla o‘g‘li

JDPU talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Jaloliddin Manguberdining o‘z vatanining ozodligi va erki uchun olib borgan kurashi xamda qaxramonliklari haqida ma‘lumotlar berilgan. Jaloliddin Mangu berdi mo‘g‘ullarga qarshi kurash bilan bir qatorda qo‘shni davlatlarni xam mo‘g‘ullarga qarshi kurashda birlashtira olganligi xamda o‘zining davlatini tashkil qilishi va o‘limiga qadar judda katta xududlarni idora etganligi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Xorazmshox G‘azna, Parvon, Chingizxon, Xo‘ru, Hindiston, Ozarbayjon, Gurjiston Xolsulton Sind mo‘g‘ul, Qandaxor.

KIRISH

Fitna uyasiga aylangan poytaxtdagi saroydan ketgan Jaloliddin Niso ostonasida 300 otliq qo‘shini bilan uning yo‘lini to‘sib turgan 700 otliq mo‘g‘ul qo‘shishini yengadi. G‘aznaga kelib, yangi kuch to‘play boshlaydi. Mo‘g‘ullar ustidan bir necha bor zafar quchdi. Jaloliddin Qandahor shahrini qamal qilayotgan mo‘g‘ullarni shiddatli janglardan so‘ng tor-mor qiladi, G‘aznada Jaloliddin qo‘shiniga har tomondan harbiy kuchlar kelib qo‘shila boshladi¹. Xalaj qabilasi harbiy boshlig‘i Sayfiddin Ig‘roq, Balx hokimi A‘zam Malik, Afg‘on lashkarining sardori Muzaffar Malik va qarluqlar

¹ Vohidov Sh., Xoliqova R. Markaziy Osiyodagi davlat boshqaruvitarixidan. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. – 72 b.

yo'lboshchisi Al-Hasan qo'shinlari Jaloliddinga kelib qo'shildilar. Jaloliddin Valiyon qal'asini qamal qilayotgan mo'g'ul qo'shinlarini ham yakson qildi. Bu g'alaba xabarlari Chingizxonga yetib borib turadi va bundan ancha bezovtalangan Chingizxon o'zining eng sinalgan sarkardasi Shiki Xutuqu Nuyon boshchiligidagi 45 ming kishilik qo'shinini Jaloliddinga qarshi yuboradi. Ikki yirik qo'shin Afg'onistonning Parvon shahri yaqinidagi past tekistlikda uchrashadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Ushbu jangda Sulton Jaloliddin o'zining harbiy dahosini yana birbor namoyon etdi. Jang shavqatsiz, beomon bo'ldi. Jangda Jaloliddin o'zigaxos noyob usullar qo'lladi. Mazkur jangda Jaloliddin qo'shinlari kuchli va makkor mo'g'ul qo'shinlarini tor-mor qiladi. Parvon yonidagi jangda mo'g'ullarning yengilishi ularning Xorazmshohlar davlatiga hujumlari davomidagi birinchi katta mag'lubiyati edi¹. Shunday qilib, Chingizxon ro'parasidagi raqibi uning o'ziga munosib ekanligini his etadi va u endi qat'iy, hal qiluvchi jangga hozirlik ko'rishning vaqti kelganligini sezadi hamda janga katta tayyorgarlik ko'ra boshlaydi. Jaloliddinning Parvon yonidagi ulkan g'alabasining eng e'tiborli tomonlaridan biri shu ediki, bir qancha shaharlar aholisi bu g'alabadan xabar topib, undan ruhanib, mo'g'ullarga qarshi isyon ko'tardilar, ularning noiblarini o'ldirdilar.

TADVIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Bu mudhish holatdan Jaloliddinning harbiy kuchi keskin zaiflashdi. Oz qo'shin bilan kuchli dushman oldida nochor qolgan Jaloliddin Hindistonga o'tib ketish uchun tayyorgarlik ko'ra boshladi. Lekin Sind (Hind) daryosi bo'yida kemalar tayyorlanayotgan paytda unga qarshi shaxsan o'zi astoydil otlangan Chingizxon, o'z qo'shinlari bilan yetib keldi. Kuchlar nisbati Chingizxon foydasiga keskin farq qilardi. Mag'lub bo'lishiga aqli yetgan Jaloliddin dushman qo'lga asir olinib, haqoratlanmasligi uchun onasi, xotinlari va qizlarini ularning o'zlarining hohish-irodasi bilan daryoga cho'ktirishga farmon beradi. Lekin mo'g'ullar Jaloliddinning 8-9 yoshli o'g'ilchasini asir olib, Chingizxon huzuriga olib kelganlarida, hoqon uning

¹ Ishmuhammedov.R., Abduqodirov. Ta'limda innovatsion texnologiyalar.T., 2008.

yuragini sug'urib olib, itga tashlashni buyuradi. Buyruq ijro etiladi. Niso viloyatidagi qal'alardan birining sohibi bo'lgan mashhur tarixchi Shahobiddin an-Nasaviy 1224 yildan 1231 yilgacha, ya'ni Jaloliddinning vafotigacha uning eng ishonchli mulozimlaridan biri bo'lib xizmat qiladi. U doimo Jaloliddinning yonida bo'lgan va ko'rgan bilganlarini yozib borgan¹. Uning yozishicha, bu ikki yirik sarkarda qo'shinlari o'rtasidagi hayot-mamot uchun bo'lgan tarixiy jang 1221yil 24 noyabr kuni ro'y beradi. Tarixchi Juvayniy esa bu voqeani shunday ta'riflaydi: "Shu kuni tongda Sulton Jaloliddin suv va olov o'rtasida qoldi. Bir tarafda pishqirib oqayotgan Sind daryosi, orqada esa otashdek kuydiruvchi mo'g'ul lashkari. Shunday murakkab sharoitda Sulton o'zini yo'qotmadi va dushman bilan olishuv yo'lini tanladi". Bu tengsiz jangda Jaloliddin bor shijoat, mahorat va quvvatini ko'rsatib jang qilib, hatto mo'g'ul lashkarlarini ham lol qoldirdi. Lekin Chingizxon qo'shini soat sayin ko'payib borardi. Oxirgi marta katta urinish bilan qo'shinni bir oz chekinishga majbur qilib, jilovni orqaga burdi va sovutini yechib tashlab, otgaqamchi urdi. Qirg'oqdan turib 10 gaz yoki undan ortiqroq balandlik masofadan daryoga sakradi. Dovyurak arslon misoli daryoni kechib o'tdi va narigi sohilga chiqib oldi. Chingizxon bu holatni ko'rib otini daryo qirg'og'iga yeldirib keldi. Sulton bir shamshir, nayza va qalqon bilan daryodan o'tgan edi. Chingizxon bu holni ko'rib o'g'illariga yuzlanib aytdi: "Mard otaning o'g'li shunday bo'lmog'i lozim! Suv va olovning ikki girdobidan qutulib, najot sohiliga yetdimi, undan beaded ishlar va behisob tahlikalar tug'ilajak".

Jaloliddin o'z qo'shinini ahvolini ancha yaxshilab oladi, asta-sekin qo'shinisoni, qudrati oshib boradi. Hatto o'z nomidan tanga zarb qildiradi, barcha

viloyatlarda namozda uning nomini xutbaga qo'shib o'qiladigan bo'ladi.

Jaloliddin Hindistonda turli xil janglar va fitnalarni boshdan kechirib, uch yilu 7 oy hukmronlik qildi. Bu yerda u katta davlat barpo qildi. Unga tevarakdan yangi-yangi kuchlar kelib qo'shiladi. Jaloliddin o'z davlati chegaralarini kengaytirib, katta kuch to'plab, so'ng mo'g'ullar bilan hisob-kitob qilishni qalbining eng to'riga tugib

¹ O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. T.: "O'zbekiston Milliyensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 8 t. 2004. – B. 263.

qo‘ygandi. Shu maqsadda o‘zining harbiy yurishlarining dastlabkisini Iroqqa lashkar tortishdan boshladi. Iroq va eronning obro‘li amaldorlari Jaloliddin tomonga o‘tdilar. Misr va Suriya hukmdorlari ham Jaloliddinga tobeliklarini bildirib, elchi yubordilar. 1226 yilgacha Jaloliddin Ozarbayjon va Gurjistonni jang bilan egalladi. 1227 yil 5 sentabrda Jaloliddin Isfahon yaqinida eronni mo‘g‘ullardan himoya qilib, ular ustidan katta g‘alabani qo‘lga kiritadi.

Shu yili Chingizxon vafot etishi munosabati bilan chingiziylar bir oz muddat o‘z ichki ishlari bilan ovora bo‘ladilar. Ularning ayrim rahbarlari hatto bundan buyon Jaloliddin bilan yaxshi munosabatda bo‘lishga ham harakat qiladilar.

XULOSA VA MUNOZARA

Shunday qilib, Chingizxon boshliq mo‘g‘ul istilochilarining 1219 yilning oxirlarida Oloviddin Muhammad Xorazmshohning nihoyatda katta va kuchli imperiyasi hududlarini egallash uchun boshlagan yurishlari shaxsan shohning o‘zi yo‘l qo‘ygan va tuzatib bo‘lmaydigan xatolari tufayli hudud xalqlari boshiga, fojeali qora kunlarni soldi. Yuzlab shahar-qishloqlar, turli inshootlar vayron qilinib, yer bilan yakson bo‘ldi. Xorazmshohlar dushman kuch- qudratini hisobga olmaganligi, o‘ziga tobe hududlar xalqlarini himoyasiga uyushtirmaganligi bir necha yuz minglab aholining yostig‘i qurishiga, o‘z saltanatining butunlay qulashiga, o‘zining esa kimsasiz bir orolda shon- shuhratsiz o‘lim topishiga sabab bo‘ldi. Mo‘g‘ullarning istilosidan so‘ngi yurtimiz hududlari holatini tasvirlash nihoyatda og‘ir. Bu hududlarda gullabyashnab borayotgan shahar va qishloqlar bamisoli kultepaga aylandi, hayot butunlay izdan chiqdi, bir mahallar aholisi gavjum bo‘lgan guzarlar, bozorlar, vohalar, savdo yo‘llari bo‘m-bo‘sh bo‘lib qoldi¹. Chingizxon o‘limidan avvalroq o‘zi bosib olgan ulkan imperiya hududlarini to‘rtala o‘g‘liga taqsimlab bergandi. Jumladan, ikkinchi o‘g‘li Chig‘atoyga bizning hududlarimiz bo‘lmish Movaraunnahr, Xorazmning Sharqiy hududlari, Sharqiy Turkiston, Yettisuv, shuningdek, Balx, Badaxshon, Qobul, G‘azna va Sind daryosigacha yerlarni berdi. Bu yerlar Chig‘atoy ulusi deb atalib,

¹ Uasan Ato Abushiy. Turkiy qavmlar tarixi. - T.: Chulpon. 2014. B. 38-66.

ularning hukmronligiboshlandi. Mo'g'ullar bosqini o'lkamiz xalqlarining moddiy va ma'naviy, taraqqiyotini bir necha yuz yillar orqaga surib yubordi. Yozma manbalar, nodir, bebaho kitoblar yondirildi, oyoq osti qilindi. Ular xalqimizning turli sohadagi arboblarni, olimu-donolarini, ulug' kishilarini juda ko'pchiligini qirib tashladi. Umuman, taraqqiyotga shu qadar katta zarba berildiki, uni XIV asrning deyarli yarimlariga qadar ham tiklash juda mashaqqatli bo'ldi. Xalqimizning bunday og'ir kunlarda ham ozodlikka intildi va uning uchun kurashdi. Bu kurashga boshchilik qilish Turonzaminning, xususan, Xorazm xalqining jasur farzandi Jaloliddin Manguberdi chekiga tushdi. Darhaqiqat, o'n gulidan bir guli ochilmagan, endi o'ynab-kulish payti yetgan Jaloliddin shum tole taqozosi bilan hayotning juda murakkab va og'ir sinovlariga duch keldi. U bu sinovlarga bardosh bera oldi. To'g'ri, beayb parvardigor deganlaridek, kurashlar jarayonida bilib-bilmay ayrim jiddiy xatolar, kamchiliklarga yo'l qo'ydi. Lekin o'z xalqi, o'z mamlakati, o'z saltanati, o'z g'oyasi uchun umr bo'yi astoydil kurashdi. O'zining sarkardalik qobiliyati, jasurlik xususiyatlari va boshqa ijobiy xislatlarini to'liq namoyon eta oldi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Vohidov Sh., Xoliqova R. Markaziy Osiyodagi davlat boshqaruvi tarixidan. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. – 72 b..
2. Ishmuhammedov.R., Abduqodirov. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. T., 2008.
3. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. T.: "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 8 t. 2004. – B. 263.
4. Abulg'ozzi Bahodirxon Shajarai turk. - T.: "Cho'lpon": 1992. 9-bob
5. Islom. Ensiklopediya. – T.: "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2004. – 320 b
6. Ahmedov B. Tarixdan saboqlar. - T.: O'zbekiston. 2014. B. 195-211.
7. Jabborov I. O'zbek xalqining etnografiyasi. - T.: O'zbekiston. 2014.
8. U.Turon. Turkiy xalqlar mafkurasi. -T.: Chulpon. 2015.
9. Uasan Ato Abushiy. Turkiy qavmlar tarixi. - T.: Chulpon. 2014. B. 38-66.